

ПУШКО Є. І., психолог

Центр психічного здоров'я КП «Полтавська обласна клінічна психіатрична лікарня імені О. Ф. Мальцева Полтавської обласної Ради»

аспірант

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

**ПСИХОСЕМАНТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІАЛЬНИХ
СТРУКТУР ОБРАЗУ СВІТУ
ПРЕДСТАВНИКІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ
(НА ПРИКЛАДІ СТУДЕНТІВ ПНПУ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА)**

Сьогодні, у зв'язку з глибокими і швидкоплинними соціально-економічними змінами, що відбуваються в нашій країні, сподіваннями на демократизацію й гуманізацію суспільства, значимість професій соціономічного типу («людина – людина» [3]) різко зросла. Професії цього типу пов'язані з медичним обслуговуванням, навчанням і вихованням, побутовим обслуговуванням, правовим захистом тощо. А оскільки в цих сферах соціальної практики засобом професійної діяльності виступає сама особистість фахівця, пильної уваги потребують і особливості процесу особистісно-професійного самовизначення, і умови, які на нього впливають, і, передусім, світобачення представників гуманістичної професії, їхні смисложиттєві орієнтації.

Ми вважаємо, що науковий інтерес становить вивчення психологічних особливостей образу світу серед представників соціономічної професії. Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що категоріальні структури образу світу в представників соціономічних професій суттєво відрізняються від подібних структур у представників інших професій. У зв'язку із цим одним із етапів дослідження нами було

визначено аналіз категоріальних структур образу світу серед майбутніх педагогів.

Емпіричною базою дослідження виступив Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Опитуванням було охоплено 30 студентів таких факультетів: філології та журналістики, психолого-педагогічного та фізико-математичного. Опитування відбувалось на IV курсі. Віковий діапазон вибірки становив 20–22 роки. Серед досліджуваних, більшість із яких уже працюють за фахом, було 4 хлопці та 26 дівчат.

Дослідження проводилось на таких етапах: 1) постановка гіпотези та попередній аналіз літератури; 2) вибір методики дослідження; 3) процедура збору даних; 4) обробка результатів.

Для проведення емпіричного дослідження була розроблена психосемантична методика [2], яка дозволяє певною мірою реконструювати категоріальні структури індивідуальної свідомості, а саме 16 категорій: «важливе – неважливе», «визначене – невизначене», «закономірне – випадкове», «впорядковане – хаотичне», «зрозуміле – незрозуміле», «корисне – некорисне», «логічне – інтуїтивне», «моральне – аморальне», «гарне – погане», «приємне – неприємне», «просте – складне», «раціональне – емоційне», «справедливе – несправедливе», «стійке – мінливе», «легке – важке», «унікальне – типове».

За допомогою багатомірного шкалювання відбувалася побудова 15 суб'єктивних семантичних просторів, тобто дослідницьких моделей структури індивідуальної свідомості, на основі якої і відбувається сприймання людиною об'єктів, їхня класифікація та порівняння: «Я (в даний момент, тут і зараз, як представник професії)», «Я через 10 років (у професії)», «Я в минулому», «Цілі (у роботі)», «Засоби», «Права (як представника професії)», «Обов'язки (як представника професії)», «Матеріальні умови праці», «Соціальні умови праці (Я в

колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва та ін.)», «Мої знання та вміння», «Продукт діяльності», «Мій світогляд (у системі професійної діяльності, його роль)», «Емоції (в системі професійної діяльності)», «Потреби (в системі професійної діяльності)», «Мій характер (його роль у професійній діяльності)».

За інструкцією розробленого нами опитувальника, студентам пропонувалося оцінити виділені курсивом поняття за п'ятибальною шкалою від -2 до +2, де -2 відповідає правому полюсу, а +2 – лівому. Якщо складно оцінити поняття за допомогою лівого або правого прикметника, то треба було обвести «0».

Обробка результатів включала створення 15 таблиць з даними по окремих категоріях. Варто зазначити, що показники для категорій «закономірне» та «впорядковане» виявилися абсолютно ідентичними для всіх показників у всіх таблицях. Після цього було створено загальну таблицю із середніми даними, тобто сумарну матрицю (16 категорій на 15 семантичних просторів). Обчислення відбувалося за допомогою програми статистичного аналізу SPSS, шляхом факторного аналізу [2], який включав поворот даних за програмою Varimax. У результаті цього було виділено найсуттєвіші категорії, що були об'єднані в 3 фактори.

До першого фактора (відсоток дисперсії – 36,48) увійшли найбільші за значенням категорії логічного, раціонального та корисного, тому цей фактор ми пропонуємо назвати «когнітивно-раціональним». Раціональність у представників соціономічних професій часто є однією з найважливіших рис, особливо в процесі комунікації, яка і є основою їхньої професійної діяльності. Це особливо видно в різних аспектах менеджменту, оскільки ці форми діяльності побудовані саме на раціоналізмі, принципах домінування логіки та здорового глузду над емоційністю або особистими враженнями, примхами тощо.

Для другого фактора (відсоток дисперсії – 20,988) домінуючими виявилися категорії простого, легкого та типового. Пропонуємо назвати його «когнітивною простотою», за назвою домінуючого компонента. Імовірно, одним із факторів вибору професії для майбутніх педагогів у нашому випадку став принцип простоти й легкості навчання. Далі, під час роботи за фахом, педагог має навчитися пояснити складні речі простими словами. Дотримання принципу леза Оккама (з набору наявних еквівалентних моделей будь-якого явища слід вибрати найпростішу) має велике значення для представників соціономічних професій, щоб у процесі спілкування не перевантажувати учня, пацієнта, клієнта та ін. зайвою інформацією.

До третього фактора (відсоток дисперсії – 18,232) увійшли найбільші за значенням категорії морального, гарного та визначеного. Цей фактор, що поєднує етичні та естетичні категорії, можна назвати «етико-естетичним» або «культурним». Він охоплює рівень моралі, естетичного виховання, розвитку, обізнаності, інтелекту, чуттєвості, почуття прекрасного, етикет тощо.

Розглянемо тепер розподіл суб'єктивних семантичних просторів у майбутніх педагогів у факторному просторі, що задається осями 1-го («когнітивно-раціонального») та 2-го фактора («когнітивної простоти»). За основу розподілу береться психосемантичне дослідження мотивації хакерів, здійснене А. Є. Войскунським, В. Ф. Петренком та О. В. Смиисловою [1]. Вісь Х – Фактор 1, Вісь Y – Фактор 2.

За першим («когнітивно-раціональним») фактором найбільше позитивне навантаження мають такі моделі: «Обов'язки (як представника професії)», «Матеріальні умови праці», «Потреби (в системі професійної діяльності)», дещо менше позитивне навантаження несуть «Права», «Цілі», «Продукт діяльності», «Мої знання та вміння», «Соціальні умови праці (Я в колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва та ін.)». На негативному

полюсі знаходиться простір «Я в минулому», негативне навантаження також мають «Я (в даний момент, тут і зараз, як представник професії)», «Мій світогляд (у системі професійної діяльності, його роль)», «Мій характер (його роль у професійній діяльності)», «Емоції», «Засоби», «Я через 10 років (у професії).

За другим фактором («когнітивною простотою») найбільше позитивне навантаження мають такі моделі: «Соціальні умови праці (Я в колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва і т.д.)», «Емоції» та «Права». Також у позитивному просторі тут розташовані «Матеріальні умови праці», «Мій характер», «Мої знання та вміння». Майже нейтральними є моделі «Я в минулому», «Потреби» та «Мій світогляд». На негативному полюсі знаходяться «Обов'язки (як представника професії)», негативне навантаження також мають «Засоби», «Цілі», «Продукт діяльності», «Я (в даний момент, тут і зараз, як представник професії)», «Я через 10 років (у професії)», що свідчить про невпевненість учасників опитування у власній професії та її перспективах.

Виходячи з даних дослідження, можемо зробити висновок, що у студентів, які брали участь в опитуванні:

1) простежена схильність до стандартності мислення, виявлена висока орієнтація на суспільну користь та етико-естетичні цінності;

2) семантичні простори «Цілі» та «Продукт діяльності» майже накладаються один на інший (це логічно, адже людина є і метою, і продуктом діяльності представників соціономічних професій);

3) простори «Мої знання та вміння», «Соціальні умови праці (Я в колективі/стосунки з іншими/стиль керівництва та ін.)» мають суто позитивне семантичне навантаження;

4) на прикладі негативного навантаження просторів «Мій світогляд (у системі професійної діяльності, його роль)», «Я (в даний момент, тут і

зараз, як представник професії)», «Я через 10 років (у професії)» та «Я в минулому» виявлена невизначеність щодо перспектив професії, інфантилізм або певне розчарування в обраному професійному шляху. Останній результат може бути пов'язаний як із зовнішніми проблемами життя, так і з внутрішніми процесами особистості.

Проведене опитування виявило проблеми із профорієнтацією у конкретних студентів IV курсу ПНПУ імені В. Г. Короленка. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на опитування представників соціономічних професій, зокрема педагогів, які мають досвід роботи за фахом не менше 5 років.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войскунский А. Е., Петренко В. Ф., Смыслова О. В. Мотивация хакеров: психосемантическое исследование. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24. № 1. С. 104–118.
2. Дробот О. В. Психосемантична теорія свідомості у вітчизняній психології як основа психосемантичного дослідження. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. Том. X (Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія). Вип. 25. С. 110–120.
3. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1995. 224 с.
4. Климчук В. О. Факторний аналіз: використання у психологічних дослідженнях. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 8. С. 43–48.